

नात्या वाटा - नवी वळणे मुनिदीक्षेचा अपूर्व सोहळा

जी वनात ज्या उत्कट क्षणाची ब्र. ज्ञानसागर जीवाच्या आकांताने वाट पहात होते तो क्षण निस्टून जाऊ नये म्हणून त्यांना ध्यास लागला होता. कधी दीक्षा घेर्इन, कधी माझ्या देहाचे सोने होईल, याची तीव्र आस त्यांच्या हृदयी पेटलेली होती. केवळ ब्रह्मचर्य प्रतिमा घेऊन जीवाची सार्थकता होत नाही. कषायांचे पाश ठिले होत नाहीत. जीवन स्वच्छ व निर्मळ होत नाही, याची त्यांना मनोमन खात्री पटली होती. सर्व तारुण्य, सळसळते तारुण्य त्यांनी कुटुंबाची सेवा करण्यात घालविले होते.

कुटुंब-परिवारजनांची सेवा किंवा सम्यक्तची समाजाची सेवा याला तर सीमाच नसते. त्या शुभभावातून घडत असतात. त्यांना दिलेल्या ज्ञानाने किंवा त्यांच्यावर झालेल्या उपकाराने झालातर पुण्यबंधव होतो.

त्या पुण्यदायक गोष्टीदेखील आश्रवाला, कर्मबंधालाच कारणीभूत होतात. ब्र. ज्ञानसागरांना याची जाण झाली होती.

म्हणून ब्र. ज्ञानसागर आतून मुनिदीक्षेसाठी तळमळत होते. जीवन कृतार्थ करायचे

तर परमहंसपदाला देणारी, श्रामण्याला देणारी जिनदीक्षाच श्रेयस्कर आहे, हा विचार मनातून त्यांनी पक्का केला होता. शत्रू-मित्र, सुख-दुःख, राग-लोभ, निंदा-प्रशंसा या बाबतची साम्यवृत्ती श्रमणाच्या आचरणाशिवाय शक्य नसते. त्यासाठी सर्वश्रेष्ठ असे दिगंबरत्व स्वीकारावे, असे त्यांना वाटत होते. मन आतुर होते. नवा उत्साह, नवे चैतन्य प्रस्फुटित होत होते. आनंद आतुर उसकून वर येत होता.

त्यांनी प.पू. समंतभद्र मुनिराजांना वचन दिले होते की सौभाग्यवतीचे नावे पेन्शन झाले की आपल्या चरणाशी येऊन मुनिदीक्षा घेर्इन. दिलेले वचन, व तेही वीतरागतेने अभिभूत झालेल्या मुनिश्रेष्ठांना दिलेले वचन, पाळलेच पाहिजे.

आणि म्हणूनच ते दि. ५ नोव्हेंबर १९५९ रोजी कुंथलगिरीकडे निघाले होते. बरोबर मित्रही होते व नातलग-बंधू मुक्तागिरी, सौभाग्यवती पार्वतीबाईही होत्या. त्या सर्वांच्या समवेत वरून वरून जरी ते मनोविनोद करीत होते, विविध विषयांवर चर्चा करीत होते, तरी आतुर त्यांचे हृदय मुनिदीक्षेसाठी आतुर होते. जीवनाला नवा आशय, नवे आयाम देणारी भगवती दीक्षा घेण्यासाठी आसुसलेले मन अधीर झाले होते. पण त्यांनी तसा कोणताही भाव चेहऱ्यावर येऊ दिला नव्हता. ज्ञानसागरांनी मनात जे जे योजिले होते, त्या दिशेनेच त्यांची पाऊले खंबीरपणाने पडत होती. ब्रह्मचर्य अवस्थेतील त्यांनी केलेली साधना बलवत्तर होती. मुनिधर्म तरवारीच्या धारेप्रमाणे कठोर व तीक्ष्ण आहे. संयमाचरणाचा मार्ग निसरडा आहे. सागार अवस्थेतून अनगार होणे अवघड आहे. साच्या विश्वाला “समत्वाने” मिठी मारणे तसे अवघड आहे. दिगंबरत्वाचा स्वीकार म्हणजे सर्व ममत्वाला पूर्णविराम. घरदार नाही, औषधपाणी नाही. मित्र परिवार नाही. अगदी एकाकी. खाली धरित्री व वर आकाशाचे सुनील छत्र. कोणत्याही परपदार्थाची वासना नाही, वांछा नाही, इच्छा नाही.

जीवनाला वाच्यावर सोडून देण्याचा अभिनव प्रयोग तो. साच्या विश्वाचे व्हायला अंगी बळ असावे लागते. निरपेक्ष रीतीने, अनासक्त रीतीने, आश्रयहीन होऊन राहण्याचा मार्ग म्हणजे संन्यास. म्हटले तर सारे विश्वच आपले. सारा निसर्ग आपला, आणि न म्हटले तर एकही परमाणू, विकाराची एकही सूक्ष्मशी लहर आपली नाही. अभेदसूप घेऊन जगण्याची कला खाच्या अर्थाने स्वीकारायची तर सारे पाश तोडलेच पाहिजेत. म्हणूनच ब्रह्मचर्यव्रताच्या साधक अवस्थेत असताना ध्यान धारणेची कास त्यांनी धरली होती. शास्त्रातून विशुद्ध स्वरूपाने मुनिषदा संबंधी जे जे आचारात्मक व ज्ञानात्मक रीतीने सांगितले आहे, त्याचे वाचन, मनन, चिंतन त्यांनी केले होते. ध्यान साधनेतून अंतरंगीच्या मोहरज्जूंचा एक एक धागा त्यांनी हळूहळू तोडायला सुरुवात केली

गुरुदेव हसत म्हणाले,

“आपली चिंता तर व्यर्थ होती. ते होणारच होते. आपल्या धर्मपत्नीला खरे धन्यवाद द्यायला हवेत.”

मग सौ. पार्वतीबाईना उद्देशून गुरुदेव म्हणाले,

“आता आणखी काही हवे आहे काय? तुम्ही भाग्यवान तर आहातच. परंतु धैर्यवानही आहात. खन्या सहचारिणी आहात. आपण पतिराजांना धर्मकार्यासाठी व आत्मसाधनेसाठी मोळ्या उदारतेने संसारातून मुक्त करीत आहात. या सारखे भाग्य नाही. अशा स्त्रिया फार थोड्या असतात. पतीच्या उत्कर्षासाठी, त्यांच्या आत्मकल्याणासाठी अत्यंत दक्षतेने जी पत्नी मदत करते, ती श्रेष्ठ स्त्री आहे, असे थोर लोक सांगतात.”

सौ. पार्वतीबाई हसल्या आणि म्हणाल्या,

“महाराज, आपण जे म्हणता ते मला फारसे कळत नाही. परंतु यांच्या वैराग्यभय भावनांना, त्यांच्या ध्यानधारणेला, त्यांच्या कोणत्याही धार्मिक कार्याला मी कधीही नकार दिलेला नाही. आपल्यासारख्या थोर साधु-संतांचे आशीर्वाद आम्हास मिळत गेले म्हणूनच आमचे कल्याण झाले आहे. आपण जे करात त्याला माझी आनंदाने अनुमती आहे.”

गुरुदेव म्हणाले—“पहा, ज्ञानसागरजी, आपल्या धर्मपत्नीने आपणाला संसार बंधनातून आता मोकळे केले आहे. आता आपली दिगंबर दीक्षा घेण्याची तयारी केव्हा आहे? महाराज *(गुरुदेव स्वतः:) आपली वाट पाहून थकले आहेत. शुभकार्याला विलंब नको.”

ब्रह्मचारी ज्ञानसागर म्हणाले, “गुरुदेव, आम्ही त्यासाठीच तर आपल्या चरणाशी आलो आहोत. आपला अनुग्रह व्हावा, आपल्या चरणाशी या पामराला उदारतेने जागा द्यावी व आपल्या आशीर्वादाने उपकृत करावे हीच विनंती करायला आलो आहोत. “भवाब्दिस्तारको गुरु” असे शास्त्रात सांगितले आहे. आपणच आमचे सर्वश्रेष्ठ गुरु आहात. या संसारातून तासून नेणारी पवित्रतम भगवती जिनदीक्षा घेण्याचे भाव मनात आले आहेत. तेव्हा आपणच आम्हाला आता मार्ग दाखवावा.”

गुरुदेव म्हणाले—“ठान झाले. तुमचे पूर्वपुण्याईनेच तुम्हाला अशा वज्रासम कठोर जिन-दीक्षेसाठी प्रवृत्त केले आहे. आमचे गुरुश्रेष्ठ श्री शांतिसागरजी आर्थार्य म्हणाले होते की या क्षेत्रावर आणखी पाच जण मुनी दीक्षा ग्रहण करतील. त्यांचे शब्द खरे ठरत

* परमपूज्य स्व. समंतभद्र महाराज स्वतःबद्दल बोलताना ‘महाराज’ असे तूतीय पुरुषी क्रम वापरीत. ‘यी’ हे प्रथम पुरुषी सर्वनाम त्यांनी कणी कामरले नाही.

आहेत. आपण मोठ्या धैयनि, विवेकाने आपले मंगल भाव बोलून दाखविले. याबदूदल महाराजांना संतोष वाटत आहे.”

असा वार्तालाप झाल्यावर ब्रह्मचारींच्या सल्ल्याने दीक्षाविधीचा मुहूर्त पाहाण्यात आला. स्वतः ब्रह्मचारीजी पंचांग पाहाण्यात कुशल होते. तेव्हा गुरुदेव म्हणाले, “आपणच तर पंचांग जाणतो, आपणच शुभदिन पहावा.”

सर्वांच्या सल्ल्याने दि. १३ नोव्हें.५९हा मंगल दिवस मुनिदीक्षा विधीसाठी निश्चित करण्यात आला. कार्तिक शुद्ध त्रयोदशी शके १८८९, शुक्रवार, विकारीनाम संवत्सर असा हा शुभ दिन होता.

गुरुदेव प्रसन्नतेने हसले. माणसांच्या हृदयाची पारख करण्यात, त्यांच्या अंतरंगीच्या गुणांना मनापासून दाद देण्यात, त्या माणसाची अस्मिता, कर्तृत्व व पात्रता वाढविण्यात गुरुदेवांची तुलना कुणाशीही होऊ शकत नाही. बरसले तर मेघ होऊन, प्रकाशले तर सूर्यासमान, आपल्यात सामावून घ्यायचे तर एका गहन गूढ डोहा सारखे ! ब्र. ज्ञानसागरांसारखे रल त्यांच्या हाती लागले होते. त्या माणसाची गुणवत्ता, निर्भयता, करुणाभाव, गुरुपरायणता महाराज ओळखून होते. डोळे उघडे ठेवून, मन प्रसन्न ठेवून, त्याही पेक्षा माणुसकीचा ओलावा घेऊन आयुष्याची वाटचाल करणारा हा देवमाणूस गुरुदेवांनी केव्हाच पारखला होता. अशी माणसे हेरण्यात, त्यांच्या विविध गुणांचा समाजाला उपयोग करून देण्यात महाराजांची दृष्टी नेहमीच वास्तव राहिली आहे.

जन्म एका योग्याचा :

शुक्रवार दि. १३ नोव्हेंबर १९५९ चा मुहूर्त. एका नव्या योगी पुरुषाचा जन्म क्वायचा होता. जीर्ण शीर्ण संसारीपण प्रवाहित करून टाकायचे होते. नव्या मुनितनूचा, दिगम्बरत्वाचा, अचेलकत्वाचा स्वीकार करायचा मुहूर्त ! दिगम्बरत्व म्हणजे आत्म्याच्या सौंदर्याची अभिव्यक्ती.

सकाळ झाली. गावातून अनेक धर्मप्रेमी मंडळी आली होती. स्त्री-पुरुषांच्या गर्दीमुळे कुंथलगिरी क्षेत्र फुलून गेले होते. कुणा कुणा क्षेत्राचे भाग्यच असे असते, की तेथे अनेकांची जीवने उचंबळून येतात, उजळून निघतात.

दीक्षा महोत्सवाची सर्व तयारी झाली. सर्व श्रावक-श्राविका आपआपल्या जागी स्थिरावले. जिनदीक्षेचा महोत्सव पाहाण्याचे भाग्य लाभावे यासाठी दूरदूरवरून अनेक स्त्री-पुरुष उपस्थित झाले होते.

या प्रसंगाच्या निमित्ताने अनेक त्यागी, ब्रह्मचारी, ऐल्लक, क्षुल्लक असे सर्व जण मुद्दाम आले होते. दीक्षाविधान हे सर्व विधानांहून श्रेष्ठ असे विधान आहे. देवादिकांनाही दुर्लभ असलेला हा सोहळा सिद्धक्षेत्री होत आहे, याचेच साच्यांना अधिक कौतुक वाट नाही. जे जे संसारी जीवांना प्रिय आहे त्यांचा त्याग करून, जे जे श्रेयस्कूर आहे, निर्वाण मार्गाला नेणारे आहे त्याचा स्वीकार करून शुद्धात्मलब्धीचा मार्ग प्रशस्त करणाऱ्या जिनदीक्षेचा सोहळा तेथे होणार होता.

चातुर्मासित वास्तव्य करून असणारे परमपूज्य श्री समंतभद्र मुनी महाराज यांच्या पावन, अमृत हस्ते हा सोहळा होणार होता. त्यामुळे तर त्या सोहळ्याला आणखीच महत्त्व प्राप्त झाले होते. दीक्षाविधानक्रिया पं. जिनदासशास्त्री फडकुले करणार होते.

विधिवत दीक्षाविधी पार पडला. केशलोच झाला. नूतन श्रमणाने पंचपरमेष्ठीना अत्यंत आदरपूर्वक त्रिवार वंदनाचा उच्चार केला. त्या सर्वांना भावस्तुतीने वंदन केले. त्या नंतर सामायिक स्वसूप असलेल्या महाब्रतांच्या अवलंबनाने स्वतःला पवित्र करून, घेतले. अहिंसामय जीवनासाठी व्रत, समिती, इंद्रियनिरोध, लोच, आवश्यक, अचेलकत्व, अस्नान, भूमिशयन, एकदाच आहार ग्रहण, अदंतधावन, स्थितिभोजन इ. श्रमणांना आवश्यक अशा मूलगुणांचा मोठ्या आनंदाने स्वीकार केला.

साक्षात् गुरुंच्या मुख्यकमलातून निघालेल्या जिनवचनांचा मनोभावे स्वीकार करून त्यांनी दीक्षाचार्य परमश्रेष्ठ गुरुदेव श्री समंतभद्रजीना विनयपूर्वक त्रिवार वंदन केले.

त्यानंतर दीक्षाचार्यांनी ब्र. ज्ञानसागरांचे नूतन नामाभिधान करण्याचा विधी करून त्यांचे नाव “मुनी श्री आर्यनंदी” असे ठेवले. त्या नावाचा उच्चार होताच उपस्थित श्रावक-श्राविकांनी साश्रूपूर्ण नेत्रांनी सद्गदित होऊन “मुनी आर्यनंदी की जय” असा उद्घोष केला. त्यानंतर दीक्षाचार्य श्री गुरुदेव समंतभद्र यांच्याही नावाचा त्रिवार जयजयकार केला.

अत्यंत भावमय उत्कटतेने साजरा झालेला हा भव्य जिनदीक्षा महोत्सव पार पडला. डोळ्याचे पारणे फिटावे असा सारा थाट होता. दीक्षागुरु स्वामी श्री समंतभद्रांच्या हृदयात आनंदाला भरते आले. गुरुंच्या कार्याला सर्वस्व अर्पण करणारा विनीत, चारित्र्यसंपन्न, निर्लोकी शिष्य मिळाला. स्वतःच्या उद्धाराबरोबर सर्व प्राणीमात्रांनाही समत्वबुद्धीने पाहणारा, त्यांच्या परमकल्याणाची इच्छा करणारा शिष्य मिळाला होता.

गुरुदेवांनी मोठ्या ममतेने त्यांना आपल्या संघांत समाविष्ट करून घेतले.

गुरुदेवांच्या सानिध्यातः

श्रमण धर्मात आल्यावर मुनिश्री आर्यनंदीजी गुरुंच्या जवळच राहिले. आलेली सर्व मंडळी पांगली. पूर्वाश्रमीच्या धर्मपत्नीनी मुनी आर्यनंदीजींचे पादवंदन करून त्यांचा निरोप घेतला. सांसारिक सारे पाश आता दूर झाले होते. सौ. पार्वतीबाईंना दुःखावेग अनावर झाला. त्यांच्या डोळ्यात अश्रू उभे राहिले. मुनिस्वरूपात उभे राहणारे त्यांचे तेजोमय शरीर पाहून त्यांनाही त्या श्रमणदीक्षेचे कौतुक वाटले. पुनः पुन्हा वंदन करून त्याही आपल्या कुटुंबीय मंडळीबरोबर परतल्या.

सारे तीर्थक्षेत्र पुनश्च शांत झाले. गुरुदेवांच्या मंगलमय सानिध्यात आर्यनंदीजींचे श्रामण्य फुलायता लागले. पूर्वजन्मीचाच जणू ऋणानुबंध म्हणून त्यांना परमतपस्वी स्वामी श्री गुरुदेव समंतभद्रांचा सहवास प्रत्यही घडू लागला. या काळात त्यांनी गुरुसमवेत समयसार, नियमसार या कुंदकुंद प्रभूंच्या आध्यात्मिक ग्रंथांचे वाचन केले. त्यांत वर्णिलेल्या विशुद्ध आत्मस्वरूपात तल्लीन कसे व्हावे याचा त्यांनी अभ्यास केला. गुरुंची कृपा झाली की, जीवनातील अनेक गूढार्थ स्वयमेव सार्थरूपाने प्रगट होऊ लागतात. गुरुदेवांच्या चरणी स्वतःला लीन करून टाकणारे.... मुनिश्री आर्यनंदीजी आता केवळ शरीरापुरते वेगळे उरले होते. गुरुंच्या भावजीवनाशी एकरूप होण्याची कला ते आत्मसात् करीत होते.

त्या दृष्टीने त्यांच्या जीवनाला ज्या नव्या वाटा व जी नवी वळणे प्राप्त झाली त्यांचा थोडासा मागोवा येथे घेणे उचित ठरेल. जे आजवर रऱ्यू घातले होते, मातीत झाकले गेले होते, ते दीक्षेने अंकुरित झाले. प्रतीक्षा करण्यात किती काळ गेला होता? बीज केव्हा पेरले गेले ते त्यांना कुठे स्मरणात राहणार? राहणारच नाही. सम्यक् संबंधीच्या त्या क्षणात आत्म्यात नवचैतन्य आले. जीवनऊर्जा उर्ध्वगामी झाली. कर्मबंधाचे पाश ढिले झाले. त्यांची गहिरी पकड सैल झाली. अनुभूतीची, आत्मानुभूतीची सौरभंयुक्त एक लहर चारही दिशांनी धावत आली. सारे रस आत्मरस झाले. सारे वर्ण आत्मवर्ण झाले. देह आणि आत्मा यांचा सेतू असलेले मन विकल्प-जालातून मुक्त झाले. निरूमन होण्याचा तो क्षण त्यांनी अनुभवला.

आर्यनंदीच्या साधुत्वाचे पैलू:

आर्यनंदी महाराजांची भेट म्हणजे संताची भेट. संताचा सत्संग म्हणजे हिंचाची

खाण. हिन्द्याच्या खाणीत हिरे तर सापडतात, पण कधी कधी कोहिनूरही सापडतात. आर्यनंदी हे एक शांत-प्रशांत प्रकाशाचे कोहिनूर. त्यांच्या जीवनाचा एक संथ प्रवाह आहे. खळखळ नाही, मोठा जोम नाही, मोठा खळाळून वाहणारा अवखळ उत्साह दिसून येत नाही. त्यांच्या जीवनाची एक अलौकिक गती आहे. निर्वाणाला गाठण्याची गती. त्यांच्या हृदयात परमात्म्याच्या वीणेच्या तारा झंकृत होत राहतात. प्रशांत सागराप्रमाणे त्यांचे जीवन बनत गेले. म्हणून तो पुरुष अलौकिक आहे.

आर्यनंदीचा पुरुषार्थ एका वेगळ्या जातीचा आहे. कर्तृत्वभावनेतून शरीर व मन अलिप्त करण्याचा पुरुषार्थ. परम समाधीस्त जीवनाचे वरदान प्राप्त झाल्यापैकी ते एक आहेत.

चैतन्याचे अस्सल रूपः

त्यांचे जीवन ही कुणाची नक्कल नाही. जे आहे ते चैतन्याचे अस्सल रूप. आंतरिक निर्दोषाचे, पावित्र्याचे, मांगल्याचे प्रकट रूप म्हणजे त्यांचे दिगम्बरत्व. निर्दोष जीवनातून वीतराग भावनेचा आश्रय केल्यामुळे ते दिगम्बरत्व उमलले आहे. त्या दिगम्बरत्वातून आत्मकांतीचे दर्शन घडले पाहिजे, हे मात्र खरे.

क्षुधा, तृष्णा, निद्रा, रोग यांचे माहेरघर असलेल्या या शरीराला आत्मकांतीतून जाऊ घायला हवे. जन्मोजन्मी केलेल्या लाडाने लाडावलेल्या या शरीराला आत्मकांतीची प्रयोगशाळा करण्याचा एक पुरुषार्थ त्यांनी मनोमन स्वीकारला. गुरुदेवांच्या ममतेने, आशीर्वादाने त्याची पूर्तता झाली. ज्या गुरुदेवांनी त्यांना आत्मदर्शनाचे वाटेवर आणून सोडले त्याबद्दल त्यांच्या मनात कृतज्ञतेचा भाव नुसता ओरुंबून वाहतो. सर्व तन-मन त्यांच्या चरणी अर्पण केलेला असा शिष्य सापडणे कठीण. परीसाच्या स्पशनि ज्याच्या जीवनाचे सोने झाले तो असाच कृतज्ञतेने भरून जायला हवा. कृतज्ञता हा साधुसंतांचा अलंकार आहे. त्यांच्या हृदयातील प्रत्येक तरंग तो उपकारकर्त्याच्या चरणी अर्पण करतो. स्वतः करिता काही ठेवून घेऊन तो समर्पण करीत नाही.

पांडित्याच्या प्रदर्शनापासून, जनसेवेच्या खोट्या पण रंगी-बेरंगी सोंगापासूनही खूप दूरचे असे हे व्यक्तिमत्त्व. व्यक्तिमत्त्व तरी कसे म्हणावे? व्यक्तिरूपाने ते व्यक्त नाहीत. तसे पाहिले तर या नव्या जगाच्या कल्पनेत प्रत्येकाला आपले वैशिष्ट्य, आगळे-वेगळे दिपवणारे, आकर्षित करणारे व्यक्तिमत्त्व दाखवायला आवडते. इतरांचे पेक्षा मी काहीतरी वेगळा, काहीतरी पुरुषार्थी, हा एक मानसिक अधःपतनाचा भाग आहे.

आर्यनंदीजींचे पांडित्य पुस्तकी नाही. ते आत्मानुभवातून आणि जीवनाच्या अभ्यासातून स्फुरलेले आहे. ते फुलाप्रमाणे फुलतात व सौरभ पसरवितात. त्यात ओढून

ताणून काही नाही, कसला अभिनिवेश नाही. पण त्या शब्दांना असतो चेतनेचा स्पर्श, ममतेचे पंख आणि हृदयातून गुंजणारा अनाहत नाद. त्यात उमटलेले ते प्रांजळ, निर्मळ, निव्याज शब्द जणू प्रत्येकाच्या जीवनात अमृताचा प्रवाह सोडत आहेत. न गाणारे हृदयही नाचून नाचून मौज मस्तीत रंगून जाईल असे शब्द. शब्दांतून आत्मचेतनेची प्रेमळ हाक मारली जाते, जागे केले जाते, स्पशनि जवळीक साधली जाते. आर्यनंदीच्या शब्दांत जे सामर्थ्य आहे ते शब्दांचे नव्हे, ते आत्मतेजाचे आहे. साम्यभावनेचे आहे. झंकारित करणारे ते शब्द. मृदु-कोमल नवनीतासारखे. स्नेहस्निग्ध. अमृताचे कुंभ शिरी धारण करणारे शब्द. वेदनांवर फुंकर घालणारे, घायाळांच्या जखमा जादूच्या स्पशनि बरे करणारे शब्द. न बोलणारे शब्द !

मैन शब्द वापरणारे, शून्यात बुडविलेले शब्द वापरणारे आर्यनंदी, म्हणूनच त्या दृष्टीने केवळ अलौकिकच नव्हे तर अद्वितीय आहेत.... आर्यनंदी.

आर्यनंदी हे एक आगळे वेगळे उदाहरण आहे. त्यांचे बोलके डोळे, त्यांची तपःकृश काया, त्यांचे साधुशुद्ध हास्य, हे त्यांच्या उपदेशाचे खरेखुरे रहस्य आहे. सारे जीवनच या त्रयीवर जगत आहे, असे वाटू लागते.

या परिवर्तनाला सौम्य, शांत क्रांतीच म्हणावी लागेल. पण ही क्रांती त्यांच्या जीवनात घडली आहे. गृहस्थ जीवन उत्क्रांत होऊन साधुत्वाप्रत पोचले. त्या साधुत्वाचा क्रमाक्रमाने विकास झाला.

आर्यनंदीनी समर्पण भावनेने गुरुदेवांच्या सानिध्यात साधुत्वाचा विकास करून घेतला. सांगितलेले सर्व स्वच्छ हृदयात प्रविष्ट करून येणारे शिष्यतरी आजकाल कुठे आहेत? “मी नाही, तुम्हीच आहात” हा भाव मनी सतत रिचवून व अहंभावाने पूर्णतः रिक्त होऊन खन्या संन्यासाच्या मार्गाने निघालेला हा साधक वाटचाल करीतच आहे.

मन हे आत्मा आणि शरीर यांचा सेतू आहे. त्याला शरीराचे कोड कौतुक असते. इंद्रियांची सावली हवी असते. भोगोपभोगांची समृद्धी हवी असते. चांचल्य हा त्या मनाचा स्वभाव. विचारांच्या व विकारांच्या दुष्ट चक्रात ते सदैव भ्रममाण असते. त्या मनाच्या विविध संकल्प—विकल्पांना पूर्णविराम द्यायचा तर गुरुंच्या चरणी मन पूर्णतः विलीन करून निर्मनस्थितीचा दृढ अभ्यास करावा लागतो. पण तो अभ्यासाही मनाला सहन होत नाही. आपले सर्व अस्तित्व विलीन करून टाकायला ते मन सहजी तयार होत नाही. पण आर्यनंदीनी गुरुदेवांच्या सत्संगात ते पूर्णतः विलीन करून टाकले आहे. आर्यनंदी महाराजांनी एकदा उपदेशात मोठे सुंदर विवेचन केलेले आढळते. ते म्हणाले,

“एका गुहेत हजारों वर्षे अंधार आहे. तो घालवायला किती वेळ लागेल?”

साधा प्रश्न पण जीवनाला गवसणी घालणारा. जीवन सार्थक बनविणारा. ते पुढे म्हणाले—

“एक क्षण. दीप लावला की अंधार उरणार नाही. तुम्ही अंधाराकडे नका पाहू. एक दीप प्रज्जलित करण्याकडे प्रवृत्त व्हा. अंधाराकडे स्वतःचे अस्तित्व कुठे आहे? दीपज्योती नसल्याने अंधाराचा भास होतो. तसेच तुमच्या हृदयात कुदेव, कुगुरु व कुशास्त्र यांचा अंधार पसरला आहे. तो मिथ्यात्वाचा काळाकुट्ट अंधार आहे. संस्कारही तसेच व जुनाट. त्या अंधारातून चाचपडत चाचपडत किती काळ चालणार?

“श्रद्धेचा मंगलदीप केव्हा लावणार? जीवनात प्रकाश, सौंदर्य केव्हा आणणार? मनाच्या विविध सुंदर पाशात अडकून राहून जीवन केवळ असेच वान्यावर सोडून देणार आहात का? कोण आहेत तुमचे साथी सोबती? तुमचे शरीर? तुमचे मन? धन? या नश्वर व स्वप्नवत् असणाऱ्या वस्तुंच्या मागे धावत धावत निघालो आहोत आपण. या धावण्याला अंत नाही. नश्वरतेची अभिकांक्षा तुमच्या अंतरीच्या रामाला दूर-दूर घेऊन जाईल... त्या मागानि, जो मार्ग चक्राकार आहे! वर्तुळाला अंत नसतो. केवळ परिभ्रमण. माणूस कुठेही पोचत नाही अशाने.

“हे कळत नाही. असेही नाही. जाणवते हेही खरे, पण तुम्ही श्रद्धावान होत नाही. त्याची तहानच नाही. तीव्र तहानेशिवाय तुम्ही आत्मदर्शनासाठी उत्सुक होऊ शकत नाही.”

आत्म्यासंबंधी उत्कट प्रेम त्यांच्या नसानसातून वाहात आहे. दुसरा विचार आला तरी श्रद्धा त्या विचारालाही आत्मोन्मुख करते. या त्यांच्या श्रद्धेने त्यांना बळ दिले आहे.

जे जीवन स्वप्नासारखे होते, भोगोपभोगांचे होते, रागद्वेषांचे होते. क्षणात सुख, क्षणात दुःख, क्षणात हवे, क्षणात नको... असे होते. ते विलयही पावत होते. आवर्ताच्या जीवनातून दूर गेलेले जीवन, स्वप्ने रंगविण्यातच माणसाच्या जीवनाचा सर्वोत्तम भाग निघून जातो. जे नष्ट होणार आहे, ज्याचा एक कणही बरोबर नेता येत नाही, अशा सत्ता, संपत्ती, वैभव यांच्या नादी लागणारे जीवन त्यांनी केव्हाच संपविले आहे. ढंद हा जीवनाला अभिशाप आहे. हे त्यांच्या हृदयी रेखांकित झाले आहे. आवड-निवड, हवे-नको, आहे-नाही, वक्तव्य-अवक्तव्य यांतून ते बाहेर आले. एको S हं परमात्मा या अनाहत नादाने त्यांच्या मनी बैठक मारली आहे.

ते व्यवहारी नाहीत... पण व्यवहारही त्यांनी सोडला नाही. त्या व्यवहारी वृत्ती-प्रवृत्तीला आत्मानुभवाचे अमृत त्यांनी पाजले आहे. तर्क कुतर्क यांना हृदयात स्थान नाही. जे सूत्र त्यांनी हाती धरले ते इतक्या पक्केपणी की मनाचा पतंग त्यांच्या हुक्मानेच उडतो—उतरतो. मनाला निर्मन करण्याची असाध्य युक्ती त्यांना गवसली आहे.

याचे कारण गुरुभक्तीच्या सुंदर, निर्मळ, स्वच्छ पीठावर ते आरुढ आहेत. गुरु सांगेल ते करायचे. तेथे विकल्पमय बुद्धी नाही. गुरुला सर्वस्व समर्पण करणारा असा शिष्य पाहाण्यात नाही. हातचे राखायचे तर ते समर्पण कसले? जे काही काम त्यांनी हातीघेतले त्यात त्यांचे काहीच नाही. जे आहे ते गुरुंचे. चांगलेही गुरुंचे, पुण्यही गुरुंचे, यशही गुरुंचे. शून्यकार्यता ही अवघड, पण अनुपम लब्धी मात्र त्यांची आहे. त्या प्रगाढ अनुपम लब्धीत त्यांचे जीवन तावून सुलाखून बावन्नकशी सोन्यासारखे झाले आहे. त्यांच्या जीवनाचा तो बिंदू गुरुंच्या प्रेमसागरात बुझून गेला आहे. तो बिंदू सागरार्पण करणे म्हणजे महामृत्यू. आता केवळ सागरच उरला आहे. हे भाव किती कुसुम कोमल व चिंतनीय आहेत. जिवंतपणीच या जीवनाचा महामृत्यू स्वेच्छेने, समर्पणाने, भक्तीने घडंवून आणणे ही महदाश्चर्यर्पूर्ण घटना. मृत्यूतून त्या आत्मरसाचे अमृतघट प्राप्त होतात, ही त्यांची कांटेकोर श्रद्धा. आर्यनंदीचे जीवन आता पूर्णतः गुरुंना समर्पित आहे. ज्या गुरुंनी बोटाला धरून सत्य, सम्यक्, समीचीन मार्गाचे भान करून दिले, त्यालाच ते जीवन त्यांनी समर्पित करून ठाकले. असले विलक्षण समर्पण आजच्या भौतिक जीवनात उंबराच्या फुलासारखे झाले आहे. या समर्पणाला वज्रासारखे हृदय लागते.

श्रमणश्री गुरुदेवांच्या जवळ राहाणे भाग्याचे. भाग्यवंताचे काम आहे. सतत काम, अनासक्त काम. कामात सदैव मग्न ठेवणे ही त्यांची पहिली रीत. मनाला निर्मन करण्याचे व तेही गुरुला अर्पण करून टाकण्याची कला म्हणजे गुरुदेवांचे सान्निध्य. आहारापुरतेच शिष्याला मोकळे सोडायचे. बाकी रात्री उशीरापर्यंत कार्यमग्न कसे राहायचे, हे गुरुदेवांपासून शिकावे. थकवा नाही, कंटाळा नाही, त्यांच्या सान्निध्यात राहणाऱ्या साधकावर सतत बरसत असतो आनंदमेघ.

आत्म्याला सत्‌चिदानंद का म्हटले? तेच त्याचे स्वरूप. मग तेथे कंटाळा, सुस्ती, आळस, प्रमाद येणारच कुठून? शेकडो पत्रे लिहायची, लिहवून घ्यायची, ती वाचून घ्यायची. रोजची दैनिके, वर्तमानपत्रे वाचून घ्यायची. त्यांतील चांगल्या चांगल्या नवीन विचारांची डायरीत नोंद करून घ्यायची. कात्रणे करायची. त्यावर चर्चा, विचार, विनिमय, मनन, चिंतन. पण हे केवळ वरवरचे. त्यातून शिष्याला पारखत राहायचे. तासन् तास एका चटईवर स्वतः बसून राहायचे, शिष्यालाही तसेच. त्यामुळे प्रमाद घडायला सवडच कुठे आहे? विकल्प करायला मनाला जागाच नाही. आर्यनंदीतील श्रमणत्व जागे करायचे. त्याही फुलातून सुगंध, सौरभ दरवळू देण्याचा हा प्रयत्न. कार्यशक्ती म्हणजेच प्राण. त्या प्राणाला कामाला जुंपले पाहिजे. ही ऊर्जा वाया जाता उपयोगी नाही. खरं तर त्या कामातून तसा काही ताढूश फायदा नसतो. आर्थिक बचतही नसते. तो हेतूच

नसतो. मनाला आत्मशक्तीच्या स्रोतातून अलग करण्याची ती प्रक्रिया आहे. कारण शिष्य विचारतच नाही, हे का करायचे? शिष्याचा भौतिक मृत्यु घडवून आणायचा तो प्रयत्न असतो. मन विलीन झाल्यावरच तर आत्मशक्तीचा प्रत्यय येतो.

अनासक्तीतील सौंदर्य:

देहबुद्धी म्हणजे संसार आणि आत्मबुद्धी म्हणजे साधुता. बुद्धीला तर्काच्या चक्रातून सोडविले पाहिजे. ती बुद्धी आत्मार्पण करता आली पाहिजे. बुद्धीचे नाते बुद्धत्वाशी जोडले पाहिजे. बोधी-समाधीशी जोडले पाहिजे. त्यादृष्टीने विचार केला तर आर्यनंदीजीच्या जीवनाचे मर्म लक्षात येईल. ते बुद्धीचा, तर्कचा आश्रय करीत नाहीत, ते आश्रय घेतात विशुद्ध आत्मरतीचा. त्यामुळे गुरुदेवांच्या सहवासात राहून अनासक्त जीवन प्रक्रिया त्यांनी आत्मसात केली. अनासक्त जीवनाचा साक्षात् मेरुमणी असलेल्यांच्या सान्निध्यात त्यांना हाच साक्षात्कार झाला.

अनासक्त जीवन म्हणजे निरपेक्षता. संसार, शरीर व इंद्रियांचे भोगोपयोग हे केवळ देखाव्या पुरते. आहार-विहार चालू आहे. मुनीसाठी सांगितलेला बाह्य आचार देखील वालू आहे. देहाला एकदम विशुद्ध आहार. दात घासणे नाही, स्नान नाही, वाहनांचा उपयोग नाही. सारे आकाश हेच पांघरुण. वाच्याचे वस्त्र, थंडी, ऊन, पाऊस सारेच सारखे. देह झाकायलाही जवळ काही नाही. आहे ती केवळ एक विशुद्ध नग्नता.

अनंताचा खरा अर्थ कळायला आर्यनंदीचे सान्निध्य हवे. पूर्णातून पूर्ण वजा केले तरी पूर्ण राहाते. तसे अनंतातून अनंत वजा केले तरी अनंत राहाते. म्हणजे आजच्या मुनिधर्मातून अनंतधर्म आत्मा फुलत राहातो. अनंताची ती साखळीच. अनंत कधी संपत नाही. आत्म्याच्या गुणांचेही तसेच आहे. सतत, सतत अनंताकडे. अंत होतच नाहीये. अंत झाला तर अनंत कसे उरेल? आत्म्याचे ज्ञान, दर्शन व चारित्र्य हे इतरही गुण असेच अनंत, नित्य नूतनच. तसेच अंतरंगातून स्वीकारलेले श्रामण्यही अनंत. सदैव फुलत, विकसित होणारे. मुनिधर्माची हीच तर थोरवी आहे. आंतरिक सुखानंदाचे अनेक दिव्य स्रोत तेथे वहात असतात. साच्या लौकिक क्रियाकलापातही दृष्टी सारखी त्या आनंदरसपानाकडे. इतके सहज जीवन जगायचे की कुणाला वाटतच नाही की हे जीवन कष्टप्रद आहे. तपश्चर्येच्या बाबतीत आर्यनंदी कुणाला हार जात नाहीत. त्यावेळी वज्रमय होऊन जातो त्यांचा कुसुमकोमल आत्मा.

कायक्लेश हा तपाचा एक बाह्य प्रकार. शरीराचे अस्तित्वच नुरावे असे तप. कायक्लेश हे शरीराचे आत्म्याहून वेगळे स्वरूप पाहाण्याचे साधन. त्यात देखावा, नाटक, प्रदर्शन नाही. ती एक योगसाधनाच. क्लेश वाटतात ते पाहाणाच्याला. भोगणारा

आनंदात असतो. कारण तो त्या क्लेशाचाही भोक्ता नसतो. केवळ ज्ञाता. क्लेशांचे ज्ञान, अनासक्त ज्ञान. पण त्या क्लेशात आनंद नाही. दुःख नाही. समभाव, शांतभाव. अनेकांना असे होते की त्या क्लेशात आनंद वाटू लागतो. शरीराचा छळ नाही करायचा. पण त्या शरीराला आत्मसाधनेचे साधकतम साधन करून टाकायचे. तहान, भूक, रोग, वेदना, यांना विलीन करून टाकण्यासाठी ही प्रयोगशाळा. आर्यनंदीच्या चेहऱ्यावर जे तपोतेज दिसते ते त्या साधनेचे. शरीर, मन व वचन प्रक्रिया त्यांनी संयमित करून टाकल्या आहेत. क्रोध येत नाही असे नाही. पण इतका सौम्य असतो की त्याला क्रोध म्हणणेही कठीण. संयम त्यांनी स्वीकारला नाही तर तो आंतून रससिक्त झाला.

गुरुदेवांचा सत्संग लाभल्याने आणखी एक आयाम त्यांच्या मुनित्वाला प्राप्त झाला आहे. बाहुबली आश्रमातील गुरुदेव पूज्य समंतभद्रांचा मोठा कौतुकास्पद विशेष हा की तेथे चालते अखंड ज्ञानाराधना, निरंतर स्वाध्याय. एक ना एक ग्रंथ सतत वाचनात असतो. श्रमणश्री गुरुदेवांचा आवडता ग्रंथ कविवर बनारसीदासांचे समयसार नाटक. मधुर, रसपुष्ट, समयसारावरील प्राचीन हिंदीतील काव्यरचना. चांगली, रसाळ पद्यात्मक रचना. जीवनातील सर्व व्यसने भोगून विरक्त झालेला हा कवी. भोगण्याची दिशाच फक्त बदलावी लागते. वस्तूचा उपभोग घेता घेता आता आत्मरसाचा उपभोग. कविवर बनारसीदासांना स्वर्गवासी होऊन ४०० वर्षे झाली. पण काव्य अमर राहिले. त्या ग्रंथाची पारायणे करावीत तर गुरुदेवांच्या साक्षीने. अक्षरशः हजारवेळा तरी त्याचे वाचन झाले असेल. ऐकणाऱ्याला तेच तेच वाटेल तर तो स्वाध्यायात कव्या! असे निरंतर स्वाध्यायात गुंतवून गुरुदेवांनी आर्यनंदीच्या हृदयात जिनवाणीच्या अगदी काठोकाठ अमृतरस-कुंभ भरून टाकला.

आर्यनंदीचे कसबही मोठे कमालीचे. त्यांनी आपले मन अगदी रिक्त भांड्याप्रमाणे करून ठेवायचे व गुरुंनी रस ओततच जायचे. स्वतःला सामग्याने आत्मरसात आकंठ बुडवून टाकायचे. गुरुंच्या रसरंगात आकंठ बुडून जाणारा हा शिष्यही पहिलाच असावा. गुरुदेवांचे विद्यापीठ अनोखे. विद्येशिवाय तिथे काहीच नाही. अखंड ज्ञानदीप तेवत ठेवण्यात ते यशस्वी झाले आहेत. अखंड ज्ञानसाधना चालू असते. आणि हे कार्य ७०/७५ वर्षे निर्विघ्न चालत आले आहे. हे जे ज्ञानतप आहे, त्या तपाने आर्यनंदी विशुद्ध झाले. तसे पाहिले तर सूर्याला सुद्धा ग्रहण लागू शकते, पण गुरुदेवांच्या या ज्ञान-साधनेला कशाचेही ग्रहण लागले नाही.

अशा साधुसमागमात राहिल्याने आर्यनंदी स्वतः समयसार जगण्याच्या प्रयत्नात राहिले. स्वाध्यायाला ध्यान बनविणारा, स्वाध्यायाने तपःपूत होणारा साधुपुरुष।

सत्संगाबद्दल त्यांना विचारलं, तेव्हा ते म्हणाले,

“लहानपणी फुलांचा हार हातात घेतला होता. फुलांचा सुगंध त्या हारातील सुताला लागलेला मी पाहिला. दुकानात सुताच्या धाग्याने पुड्या बांधलेल्या पाहिल्या. पुड्या घरीही आणीत होतो. पण फुलांच्या स्पर्शाने, सत्संगाने गंधीन धागाही सुगंधित झालेला पाहिला. माझ्या जीवनात क्रांती घडवायला तो हार पुरेसा होता.

“गुरुशिवाय ज्ञान नाही. मनातील अविद्येचे संस्कार गुरुशिवाय दूर होत नाहीत. आमच्या लहानपणी कुठे होता ज्ञानाचा प्रसाद? देवळे नाहीत, गुरु नाहीत व आगम-शास्त्र तरी कोठे होती मराठीत. डोळे असून शास्त्र वाचता येत नाही. बुद्धी असून धर्म कळत नाही. हृदय असून धर्माचिरण करता येत नाही. सारंच अवघड. मूढ होता समाज. कोणत्याही देवाला भजायचे. लोक करतात म्हणून आपणही तेच करायचे. आपण जैन आहोत, अर्हताचे उपासक आहोत, हे सांगायला कुणी नाही. कुंभकर्णाची निदा आमच्या समाजाच्या वाट्याला आली होती.

“खरे तर मी मरणासाठीच जगत आहे, असे वाटत होते. जीवनाला अर्थ काय? जणू जीवनात काही घडू शकत नाही, काही पर्यायच नाही, असे ते विषाक्त जीवन होते. ते जीवन म्हणजे नैराश्याची यात्रा वाटत होते. जीवन एक मजबूरी होती. मरत नाही म्हणून जगण्याचा तो असहाय्य प्रयत्न होता. जीवन घालविणे, या पलीकडे त्याला अर्थच नव्हता. एक ओझे! जणू एक एक दिवस आपण स्मशानाकडे, मृत्यूकडे, अंधाराकडे वाटचाल करीत आहोत, असे वाटत होते. जणू कुणी तरी मनाला, शरीराला बेड्या घातल्या आहेत व तो ओढून नेत आहे.

“माझी जीवन म्हणजे मला मुक्त व्हायची संधी आहे. उच्चतम जीवनाला प्राप्त करण्याची ती संधी आहे. याबाबत मी कधीच विचार केला नव्हता. मृत्यू म्हणजे जीवनाचा अंत, ही माझी भ्रांती होती. मृत्यू त्या परमश्रेष्ठ जीवनाचे द्वार आहे हे कळायच्या प्रबुद्ध अवस्थेत मी नव्हतो. जन्म मरणाच्या या केच्यातून सुटका नाहीच की काय? ज्याला जगण्याचा अर्थ कळला नाही त्याचे जिणे व्यर्थच आहे. जणू मरणाचीच लोक वाट पाहात आहेत. ज्या जीवनातून संगीत बरसत नाही, आनंदाच्या लाटा उठत नाहीत, कसलाही उत्सव नाही, ते जिणे काय जिणे होय? जन्म झाला म्हणजे जीवन मिळाले असे नाही. खरे जीवन मिळवावे लागते. प्रयत्न करावे लागतात त्यासाठी. आपणाला जे जीवन मिळाले ते तर एक भूमी आहे. तिला कसावे लागेल, खतपाणी घालावे लागेल, मशागत करावी लागेल, बीज पेरावे लागेल आणि मग प्रतीक्षा करावी लागेल. या सृष्टीत झटपट काही होत नाही, असा माझा अनुभव आहे. पावसासाठी

आठनऊ महिने वाट पाहावी लागतेच ना. तुम्ही म्हणता तेव्हा पाऊस नाही पडत. प्रयत्न करा व बीज पेरा आणि मग प्रतीक्षा करा. हळूहळू निसर्ग मला खूप शिकवत गेला. त्या दृष्टीने मी सतत जीवनाच्या साफल्याचा विचार करीत होतो.”

आर्यनंदीजीनी स्व-कष्टाने, स्व-पराक्रमाने जीवन घडविण्याचा प्रयत्न केलेला दिसून येतो. श्रामण्याचा स्वीकार केल्याने लगेच माणसूश श्रमण होत नाही. मुनी होत नाही. मुनिधर्म हे केवळ प्रवेशद्वार आहे. दिगम्बरत्व ही साधना आहे. मोहांकुर दूर करण्यासाठी तो जणू परवाना आहे. ही दिगंबरत्वाची मशागत जीवनभर करावी लागते. नित्य सावधानता बाळगावी लागते. अनेक जन्माचे कुसंस्कार केवळ मुनिदीक्षा घेतली म्हणजे दूर होत नाहीत. दृढचित्ताने, तपाने, संयमाने त्या संस्कारापासून मुक्ती मिळू शकते. नित्य नवनवीन संकल्पांनी जीवनात आनंदाचे, प्रकाशाचे अंकुर फुटू द्यावे लागतात.

आर्यनंदीजीचा मार्ग त्यांनी स्वतः शोधला. चाचपडत, घाव सहन करीत, विपत्तीना झेलीत. कारण श्रामण्याचे फूल अद्यापि फुलायचे होते. मूल झाले की पहिल्या दिवशीच नाही उभे राहात. त्याला पायात बळ येऊ द्यावे लागते. मुनिधर्म हा देखील एका लहान वृक्षासारखा आहे. त्याचा काळजीपूर्वक सांभाळ करावा लागतो. अप्रमत्त होऊन. सदैव जागरूक राहून. अपार कष्टांचा सामना करीत करीत त्या श्रामण्याला वाढवावे लागते.

असे समजणे गैर आहे की एखाद्याने मुनिदीक्षा घेतली की तो परिपूर्ण मुनी झाला. तथापि आर्यनंदीजीनी हे श्रामण्य खूप जपले. विचारपूर्वक व निर्दोषतेने वाढविले. कारण हा मुनिधर्म जीवनात रुजवावा लागतो. विकसित करावा लागतो. पंच महाव्रतांची जपणूक करावी लागते. अहंभाव संपवावा लागतो. मनातील अहंकाराची विषवल्ली उपटून टाकावी लागते.

नगनत्व हे केवळ प्रतीक आहे. तो धर्म नाही. ते शरीराचे बाह्यरूप आहे. खरे दिगम्बरत्व हृदयात फुलत राहिले पाहिजे. कपडे काढले आणि मोह, तृष्णा, आकांक्षा हृदयात असेल तर ते दिगम्बरत्व काळवङ्दून जाईल. कपडे बंधनं नाही, तर अहंभाव बंधन आहे, मोह बंधन आहे, क्रोध बंधन आहे. ती सूक्ष्म बंधने ममतेने दूर सारायला हवीत.

म्हणून आर्यनंदीजीनी ध्यानातून, तपातून, कर्तव्यातून आत्म्याची अखंड आराधना सुरु केली आहे. अखंड आराधक आहेत ते.

हे त्यांनी हृदयी सतत जपले आहे की, जितकी आत्मविकासाची तहान तीव्र तितका पुरुषार्थी ही तीव्र. तेव्हा ती तहान अधिकाधिक गहन होईल, प्रगाढ होईल यासाठी ते आजही प्रयत्नशील आहेत. त्याचप्रमाणे हा जो पुरुषार्थ साधायचा तर तो तीव्रतेने, त्वरेने

साधायला हवा. आयुष्याचा काय भरवसा? अळवावरचे पाणी. आता आहे, आणि पुढच्या क्षणी नाही. तसेच त्या पुरुषार्थात, त्या आत्मविकासासाठी तीव्रता हवी. कर्तृभाव संपविण्यासाठी तीव्र संघर्ष हवा. प्रयत्नांची पराकाष्ठा हवी. उद्या हा विचारच त्यांच्या हृदयी नाही. शरीरासाठी, भोगासाठी करायचे उद्या. आत्म्यासाठी करायचे ते आज याक्षणी. गेलेला क्षण पुन्हा येत नाही.

त्यामुळेच त्यांचे सर्व संकल्प अनायास फुलत जातात. कारण त्या संकल्पात असते जागरूकता, तीव्रता, प्रचण्ड अभीप्सा. त्यांच्या जागेपणी, चालते-बोलतेपणी संन्यास फुलत राहातो. मार्दव, ऋजुता, क्षमाशीलता यांचे मृदृ-कोमल झारे वाहू लागतात. हे झरेही आतच असतात. त्यांचे आचरण थोडेच करावे लागते? आचरणापासून ते जाणवतात. झाडांच्या पानांतून जो रस वाहातो, जो टवटवीतपणा जाणवतो, तो त्याच्या रोमरोमातून येतो. तो आचरणाचा भाग नाही. आचरणाने विविध स्वरूपात, रंगात, स्फपात तो दिसून येतो.

ते चर्चा करीत नाहीत मुनिधर्माची किंवा श्रामण्याची. लहानमूळ जसे नव्या खेळण्यात रममाण, मशगुल होते, तसे तेही आपल्या श्रामण्यात रंगलेले. हा जो अहोभाव आहे, ही जी मानसिक अवस्था आहे तीच खन्या अर्थाते श्रामण्याची स्थिती आहे. तुमचे वैभव, सत्ता, पद, धन तुमच्यापाशी असू द्या. सांभाळत बसा मरेपर्यंत. अखेर तीही क्षणिक आहेत. येतात आणि जातात. परंतु आत्मरतीचा आनंद अपूर्व आहे.

आणखी एक मोठा गुण त्यांच्या हाडांमासी, मनीमानसी भिनलेला आहे...तो म्हणजे नम्रता! नम्रता हा जीवनसृष्टीचा आत्मा आहे. जो आतून प्रेमभावनेने भरला आहे, सर्व जीवात्म्याप्रती जो समत्व भावनेने एकरूप झाला आहे, तो नम्रच होतो. फुलांच्या बहराने, फळांच्या बहराने वृक्ष कसे नम्र होतात, तसेच पूज्य आर्यनंदीमुनी हे आत्मप्रीतीने अंतरंगातून भरून राहिले आहेत. नम्र झालेले आहेत.

आर्यनंदीची नम्रता पाहाण्यासारखी आहे. ते म्हणतात, मी तर लेकर आहे. मला तहानकळते, पण गहनशास्त्रे आकलन होत नाहीत. जैनागम हा महाविशाल सागर. मी एक लहान पक्षी. माझी तहान अल्प. एक येंबही मला पुरतो. साच्या समुद्राची चर्चा मला काय करायची.

अनंत शास्त्रे बहुला च विद्या/अल्पं च कालं बहुना च विद्या।

यत्सारभूतं तदुपासनीयं / हंसः यथा क्षीरमिवांषु मध्ये॥

“मला तहान आहे धर्माची. धर्मसाची आणि पंडित करतात चर्चा, त्यांची तहान

वेगळी, माझी तहान वेगळी. त्यात मला पंडितालाही दोष देता येत नाही. मला आता धर्म प्यायचा आहे. मला आत्ताच त्रिभुवनतिलक सिद्धात्म्याच्या दर्शनाचे सुख अनुभवायचे आहे. वेळ कुठे आहे, की माझ्या जन्मातील चार दोन क्षण आत्म्याची संगत सोडून घालवू.”

आर्यनंदीजींनी मौनाची विद्या पूज्य गुरुदेवांच्या सन्निध राहून प्राप्त केली आहे. सुखात मौन, दुःखातही मौन. माणूस दुःखे भोगेपभोगांची साधने गोळा करून त्यात बुडवू इच्छितो. जितकी दुःखे जास्त तितकी विरंगुल्याची साधने गोळा केली जातात. दुःख विसरण्यासाठी मानवाने अनेक सुखाची साधने निर्माण केली. पण दुःख काही जात नाही. सुखाची साधने गोळा करून दुःख जात नाही. कारण सुख व दुःख या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. ते म्हणतात. “साच्या विश्वात अनेकांत जीवसृष्टी आहे. काही सूक्ष्म शरीराचे धारक आहेत. काही एका स्पर्श-इंद्रियाचे धारक तर राही दोन-तीन-चार-पाच इंद्रियांचे धारक. काही समनस्क आणि काही अमनस्क. त्या सर्व जीवांत परमात्मा बनण्याची असाधारण शक्ती आहे. त्यांच्यात सिद्ध परमात्मा होण्याचे सामर्थ्य आहे. जे माझ्यात आहे, ते त्यांच्यातही. ते सारे माझे बांधवच आहेत. त्यांच्यावर माझेकडून प्रमादाने, अज्ञानाने काही अन्याय व्हावा, हे मला कसे बरे सहन होईल?”

असामान्य सामान्यत्व असे जे मी या मुनिवर्याचे वर्णन करतो, ते यासाठी. आर्यनंदीची अंतरीची एक आगळीवेगळी तेजःपुंज आत्मकाया आहे. एक प्रकारचा अलिप्तपणा, एक प्रकारची पृथगात्मकता तेथे जाणवते. कुंदकुंददेवांनी याला पृथकत्व-एकत्वाचे रूप म्हटले आहे. त्याची गूढरम्य झलक पहायची तर आर्यनंदीजींच्या ठिकाणी! अनंताची गूढरम्यता कशी शांतशीतल चंद्रकिरणासमान भासते, हे अनुभवण्यासारखे आहे. झाडाची शीतल सावली अनुभवायला झाड व्हावे लागत नाही.

प्रार्थनेसंबंधी बोलताना ते एकदा म्हणाले,

“तुमचे आमचे जीवन विटा-चुन्यासारखे आहे. त्या विटा-चुन्यातून सुष्टांचे घरही तयार होते व दुष्टांचेही तयार होते. मंदिरही तयार होते व भोगविलासांचे बंगलेही तयार होतात. तुमच्या मनात जे साठले आहे त्याचा परिणाम बाहेर दिसतो. तुम्ही वासनांचे घर निर्माण करू इच्छिता की परमात्म्याचे देऊळ, हे तुमच्या शुभअशुभ प्रवृत्तीवर अवलंबून आहे. जीवन साच्यांनाच प्राप्त आहे. अनादी क्षणापासून तुमच्या अंतरंगातील परमात्मा तुम्हाला जीवन देऊन विकासाची संधी देत आहे. परमात्म्याप्रत जाण्याचा विचारही देत आहे. ते सामर्थ्यदेखील तुमच्यातच आहे. पण तुम्ही आम्ही त्याचा उपयोगच करीत नाही. तुम्ही एकदा चला तरी त्या परमात्म्याचे वाटेने. सुरुवातीला कष्टप्रद वाटेल. तुम्ही पडाल.

गुडघे दुखू लागतील. परंतु प्रयत्न करीत राहावे लागेल. तुम्ही एक पाऊल जरी त्या दिशेने टाकले तरी तुमच्या हृदयात असलेला परमात्मा हजार पाऊले टाकील. तुमची वासना देखील प्रार्थनेते रूपांतरित होईल. वासना ही प्राथमिक अवस्था आहे. भक्त परमात्म्याची भक्ती करतो. मला संसारातून सोडव म्हणतो. दुःखातून काढून सुखात ठेव म्हणतो, संकटातून वाचव म्हणतो. ही जी भूक आहे ती पहिली पायरी आहे. निदान दुःखात तरी परमात्म्याची आठवण येत आहे. हेही काही थोडे नाही. दुःखाच्या वेळी त्याला स्वतःच्या वाईट वागणुकीची आठवण होते, हेही नसे थोडके. म्हणून परमात्म्याची प्रार्थना हळूहळू आतून स्फुरते. तिचा प्रकाश आत येऊ द्यावा. वासनेत जो परपदार्थाचा दुर्गंध आहे तो जळून जाऊ द्यायला हवा. तमाचा भाग प्रकाशात परिवर्तित होईल. एकदा विकल्पाच्या तमातून बाहेर पडायचे ठरले की परमात्म्याची किरणे स्वयमेव हृदयात प्रवेशतील. वासना नष्ट झाल्याशीवाय उपासना होत नाही.”

आर्यनंदी म्हणतात,

“आपले सर्व आदर्श तीर्थकर क्षत्रिय आहेत. क्षत्रिय रणातून पळ नाही काढीत. पळ काढण्याचे विचारही त्याला नाही शिवत. विषयांचा, विकारांचा सामना इथेच, याक्षणीच करायची संधी आपणाला सुदैवाने मिळाली आहे. रणांगणातून पळून जाणाऱ्याचा कुणीही सन्मान नाही करीत. खरे युद्ध तर आत आहे. परमात्म्याप्रत जायचे तर पुरुषार्थ करायलाच हवा.

“यासाठी खोट्या सबबी नका सांगू. खोटे प्रश्न, खोट्या समस्या उभ्या नका करू. कारण तुम्ही नसतानाही ते प्रश्न होते व तुम्ही नसाल त्याही वेळी ते प्रश्न असतील. प्रश्नांच्या गराड्यात राहून तुम्ही स्वतःला ऐश्वर्यशाली नका समजू.

“म्हणून जो धैयनि रत्नत्रयमार्गात, आत्मप्राप्तीच्या, प्रभुदर्शनाच्या मार्गात उभा राहील तोच खरा पुरुषार्थी आहे. नश्वर असणाऱ्या पदासाठी, धनासाठी, ऐश्वर्यासाठी आपले मूल्यवान जीवन घालविण्यात अर्थ नाही. प्रार्थनेने हा विचार हृदयात जागा होऊ दिला पाहिजे. वासनेचा रंग कच्चा आहे, तो उडून जाईल. त्याचा सुंगंधही क्षणिक आहे, तो देखील उडून जाईल. वासनेतून, भोगलालसेतून परमात्म्याच्या ध्यानाकडे जाताना खरी, विशुद्ध ऊर्जा कामी येईल, प्रार्थनेने प्रभंचूच्या मंदिरात जाता येईल. आपण सारे जण वासना, इच्छा, कामना, आकांक्षा घेऊनच पैदा होतो. हे त्या आत बसलेल्या परम परमात्म्याचे बहिरंगरूप आहे. आंतून विशुद्ध, सदैव विशुद्ध ऊर्जेचा प्रवाहच वाहातो आहे. पण त्या प्रवाहाला पाहाता आले पाहिजे. प्रार्थना तेच काम करते.”

आर्यनंदीची विचारपक्वता यावरुन सहजच ध्यानी येते. त्यांनी उघड्या नेत्रांनी,

सहजतेने जीवन पाहाण्याचा गुरुमंत्र प्राप्त केला आहे. म्हणूनच श्रमण संत श्री समंत-भद्रांना ते आपले ऐहिक जीवन, पारलौकिक जीवन अर्पण करून बसले आहेत. या हाडामासांच्या शरीराचा दुसरा उपयोग तरी काय? शत्रू-मित्रांत त्यांना एकच एक परमात्मा दिसू शकतो. त्यांनी शत्रू-मित्राची भावनाच संपुष्टात आणली आहे. ही जी भावनात्मक व्यापक माणुसकी आहे, ती दुर्लभ आहे. सर्वाभूती विशुद्ध परमात्मा पाहाण्याची, सिद्ध परमात्मा पाहाण्याची व त्याच्याशी विशुद्ध व्यवहार करण्याची प्रेरणा त्यांना गुरुपासून मिळाली. त्यांच्या जीवनवृक्षावर जी लक्ष फुले फुलली आहेत ती फुले गुरुंनी केलेले परिश्रम वाया गेले नाहीत, हेच दर्शवितात. एखाद्याच्या आंतरिक गुणांच्या विकासासाठी खंबीरपणे उभे राहणे, तसा प्रयत्न करणे, ही अत्यंत अवघड गोष्ट आहे. परंतु गुरुदेवांनी जे पाथेय दिले आहे, ते विलक्षण आहे. श्रमणधर्म कसा आचरावा, त्या धर्माची सतत दक्षतापूर्वक पाठराखण कशी करावी, त्यातून निर्दोष जीवनाचे अमृत कसे प्राप्त करावे, याची शिक्षा-दीक्षा देणारा गुरुही तितकाच समर्थ हवा. त्या गुरुने अमृतच अमृत भरून दिले आहे पू. आर्यनंदीर्जींच्या हृदयात.

त्यांचा सत्संग दुरितांचे तिमिर हरण करतो. एक विश्रांत अवस्था तेथे प्राप्त होते. ते म्हणतात, “दोन मार्ग आहेत मन विश्रांत करण्याचे. पहिला मार्ग ध्यानाचा. आत्मचिंतनाचा. जागे होण्याचा. परमात्म्याप्रती जो जागा होईल, त्यालाच तर सारी दुनिया जशी आहे, तशी दिसेल. जागृती हे मोक्षमागर्चे पहिले लक्षण आहे. सारे जीवन भोगोपभोगात, इंद्रियांच्या सेवेत अर्पित करणाऱ्यांना प्रथम जागे करावे लागेल. त्यांना हाक घावी लागेल. ही जी सुषुप्ती आहे, निद्रा आहे, ती जन्मोजन्मीची मैत्रीण झाली आहे. श्रीमंत व्हायचे आहे, खूप धन कमवायचे आहे, वैभवशाली व्हावयाचे आहे, अधिपत्य गाजवायचे आहे, लाखो माणसे तुमच्या अधीन राहातील असे करायचे आहे. पण ही सारी स्वप्ने आहेत. मोठमोठे राजे, सप्राट, सेनापती किंती तरी झाले या पृथ्वीवर, आज त्यांची नावेही कुणाच्या जिभेवर नाहीत. पण ऋषभनाथ, पाश्वनाथ, महावीर इत्यादी तीर्थकरांची नावे हजारो वर्षांनंतरही ओठी आहेत. कारण ती सारी मंडळी जागी झाली होती. इतरांनाही ती जागी करीत राहिली. त्यांच्या हृदयातील परमात्म्याला आवाहन करीत राहिली. ती सारी बुद्ध-प्रबुद्ध, वीतरागी मंडळी पूज्य होऊन राहिली. म्हणून संत तुम्हा आम्हाला जागे करतात. ध्यान म्हणजे जागे होणे, वस्तुंचे जे असार, क्षणिक रूप आहे ते पाहाणे, तसेच जे शाश्वत रूप आहे ते पाहाणे म्हणजे ध्यान. ध्यान मनाला शून्य करून टाकते. बाहेर एक प्रकारचे गहन शून्य जन्मते. हा नवा जन्म होतो साधकाचा. भक्ताचाही.”

भक्ती ही साधकाला वेगळ्या मार्गाने जागी करते. भक्ती वेगळ्या पद्धतीने तेच करते,

जे ध्यान करते. म्हणून दुसरा मार्ग भक्ती आहे. भक्ती ही बहिरात्म्याच्या अवस्थेतून भक्ताला वेगळी करते. बहिरात्म्याला अंतरात्म्याशी जोडते. नंतर अंतरात्मा परमात्म्याशी नाते जोडतो. वेगळे होणे व परमात्म्याशी एकरूप होणे म्हणजे भक्ती.”

आर्यनंदी पुढे म्हणतात— “खरा उपदेश प्रभू अर्हतच करतात. त्यांच्यासारख्या सर्वज्ञ पुरुषांचा उपदेश हाच खरा उपदेश आहे. उपदेश करण्याची आमची पात्रता नाही. आम्ही जे सांगतो ते सर्व त्या परमप्रभू अर्हत केवलीचेच आहे, आमचे काही नाही.

लघुता से प्रभुता मिले / प्रभुता से प्रभु दूर।

चीटी तो शक्कर घेणे / हाथी फाकत धूल॥

ही विनम्रता, ही शालीनता, तिला तोड नाही. ज्ञानाने देखील गर्व होतो. ज्ञान दुधारी आहे. आत्म्याकडे जर ते वळले तर कैवल्यापर्यंत जाते. पण ते जर अहंकाराच्या मागाने गेले, तर नरकापर्यंत प्रवास घडतो. आर्यनंदीच्या आत्मस्वभावातील हे मार्दव पाहिले म्हणजे नवनीतानेही लाजावे. मार्दव नसेल तर सत्याचे उद्घाटन होत नाही. मृदू व्हायला माणूस घाबरतो. त्याला वाटते, असे मृदू झालो तर आपला या जगात निभाव नाही लागणार. आपली अहंची सत्ता नाही उरणार. आपल्याकडे मान-मान्यतेची वस्त्रे नाही येणार. लौकिकअर्थाने ही भीती वाटत राहणार, कारण खरी विनम्रता तुमच्या हृदयातील दंभ, ढोग, अकर्मण्यता, अहंकार नष्ट करून टाकते. यासाठीच उत्तम मार्दव या धर्माचे खरे मानकरी आर्यनंदीजी आहेत. त्यांच्या जीवनाची पाऊले मार्दवाच्या गालीच्यावरून पडतात.

